

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ПОКАРАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
БАЛАНС ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ**

Гончарук О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри порівняльного і європейського права,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану зумовили суттєві зміни у функціонуванні правової системи, що особливо відобразилося на кримінально-правовій політиці держави. Воєнний стан як спеціальний правовий режим передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, що обумовлює необхідність оцінки кримінально-правових заходів крізь призму їх допустимості, необхідності та пропорційності. [2, с. 266] У цих умовах кримінальне право виконує не лише традиційну регулятивно-охоронну функцію, але й виступає одним із ключових інструментів забезпечення національної безпеки та державної стійкості. Це об'єктивно впливає на зміст і пріоритети цілей покарання, визначених у законодавстві та розроблених у кримінально-правовій доктрині.

У науковій літературі покарання традиційно розглядається як захід державного примусу, що застосовується від імені держави [4, с. 331]. Його мета полягає не лише у заподіянні певних обмежень засудженому, що становить зміст покарання, але й у попередженні нових кримінальних правопорушень як з боку самого засудженого, так і інших осіб [4, с. 332–333]. Класична модель цілей покарання охоплює каральний, превентивний та виправний компоненти, що реалізуються з урахуванням принципів справедливості, індивідуалізації та пропорційності. При цьому призначення покарання має відповідати характеру та ступеню суспільної небезпеки діяння, а також особі винного, що забезпечує реалізацію принципу індивідуалізації [7, с. 266].

Водночас покарання за своєю правовою природою є формою істотного втручання держави у права людини, насамперед у право на свободу, повагу до людської гідності та право на справедливе поведіння. Тому зміна підходів до призначення та виконання покарання

в умовах воєнного стану означає не лише трансформацію кримінально-правової політики, але й розширення або посилення державного втручання у сферу прав людини, що потребує особливої правової обґрунтованості [2, с. 267].

Кримінальне право у період воєнного стану виконує функцію такого собі інструмента кризового управління соціальними ризиками. У наукових дослідженнях підкреслюється, що кримінальне право реагує на зміни соціальних умов та рівня суспільних загроз, а в умовах криз зростає значення його охоронної функції [6]. Воєнний стан формує принципово іншу безпекову реальність, що характеризується підвищеним рівнем загроз державному суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності. У цих умовах відбувається активна криміналізація нових суспільно небезпечних діянь, посилення санкцій за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, а також обмеження можливостей застосування більш м'яких заходів кримінально-правового впливу [9, с. 142].

Зазначені процеси свідчать про функціональний зсув у системі цілей покарання. Дослідники відзначають, що в умовах воєнного стану посилюється захисна роль кримінального права, спрямована на забезпечення державної безпеки та стабільності правопорядку [9, с. 144]. Це зумовлює зміщення акцентів у системі цілей покарання: пріоритетного значення набувають загальна превенція, спеціальна превенція у формі ізоляції небезпечних осіб та відновлення суспільної справедливості щодо діянь, які становлять загрозу державності.

У воєнний період загальна превенція трансформується у механізм нормативного сигналу про пріоритет захисту державності. Водночас щодо окремих категорій злочинів домінуючою стає мета спеціальної превенції, яка передбачає ізоляцію правопорушника з метою недопущення його повторної протиправної діяльності. У науковій літературі підкреслюється, що умови війни потребують посиленого кримінально-правового захисту національної безпеки [9, с. 143].

Разом з тим посилення безпекового компонента кримінально-правової політики супроводжується ризиком надмірної репресивності та звуження гарантій прав людини. Обмеження прав у період воєнного стану мають відповідати стандартам допустимої дерогації, передбаченим міжнародним правом, і не можуть зачіпати права, що мають абсолютний характер [3, с. 84–85]. Міжнародні стандарти виходять із того, що навіть в умовах збройного конфлікту та надзвичайних обставин основоположні гарантії гуманного поводження залишаються незмінними. Зокрема, підкреслюється, що навіть під час війни заборона жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження має абсолютний характер [1, с. 9–10].

У зв'язку з цим трансформація цілей покарання повинна здійснюватися у межах принципу пропорційності, який виступає ключовим критерієм допустимості кримінально-правового втручання у права людини. Справедливість покарання забезпечується його призначенням як необхідного і достатнього заходу з урахуванням ступеня тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи [8]. Посилення санкцій в умовах воєнного стану не може мати автоматичного чи формального характеру, а повинно супроводжуватися індивідуалізацією судових рішень з урахуванням конкретних обставин вчиненого діяння.

Додаткового значення набуває міжнародний вимір розвитку кримінального права України. У наукових дослідженнях наголошується на необхідності приведення національного кримінального законодавства у відповідність до міжнародних зобов'язань держави та норм міжнародного кримінального права [2, с. 266–268]. Водночас застосування кримінально-правових заходів повинно здійснюватися з урахуванням стандартів захисту прав людини, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), які визначають межі допустимого державного втручання навіть в умовах надзвичайних обставин [5].

Таким чином, воєнний стан зумовлює об'єктивну переорієнтацію цілей покарання у напрямі посилення превентивної та охоронної функцій, що відповідає потребам забезпечення державної безпеки та суспільної стабільності. Водночас умови воєнного стану не змінюють природи кримінального покарання як форми державного втручання у права людини, а лише підвищують вимоги до його обґрунтованості, необхідності та пропорційності. Баланс між інтересами державної безпеки та правами людини виступає ключовою умовою легітимності кримінально-правової політики в умовах спеціального правового режиму та важливою передумовою її подальшого розвитку відповідно до європейських стандартів.

Література:

1. Alternative report to the UN Committee against Torture on the fulfilment by Ukraine of its international obligations under the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Kyiv, 2025. P. 80.

2. Basysta I., Drozdov O., Drozdova O., Kovtun V., Shulhin S. Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social & Legal Studios*. 2025. Vol. 8, No. 2. P. 262–275. DOI: 10.32518/sals2.2025.262

3. Бочковой В.О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 89. Ч. 4. С. 82–86. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.12>

4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.02.2026).

6. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовтня 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. 352 с.

7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ., МВС України, 2020. 428 с.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.02.2026).

9. Мацола А. А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія : ПРАВО*. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 140–147. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.18>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-632-7-12>

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖРЕЖИМНОГО ПІДХОДУ

Грекул-Ковалик Т. А.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та прав людини,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Внутрішнє переміщення як багатовимірне явище, спричинене збройними конфліктами, насильством, техногенними та природними катастрофами, а також кліматичними змінами, дедалі більше перебуває